

Requiem över en hemkänsla

Sommaren 2019

Havstången släppte från sina fästen i djupet och flöt iland vid min lilla strand vid Östersjön. Förmodligen på grund av både övergödning och höga temperaturer. Tången lade sig som ett tjockt täcke intill klippan där jag brukar stiga ner i vattnet. Och under och inuti tången samlades pollen, algernas blomning, döda fiskar, skräp och ju varmare det blev desto starkare blev stanken av ammoniak. Jag tog min kratta och försökte kratta upp sörjan på stranden, så att den skulle torka, sluta stinka. Så att vi skulle kunna stiga ner i vattnet. Försökte göra så att det skulle kännas som vanligt igen. Hela tiden svor jag. *Helvetesförbannadejävlaskit. Helvetesförbannadejävlaskit. Helvetesförbannadejävlaskit.*

En förhöjd uppmärksamhet på faror, ett ökat behov av trygghet. Ett ständigt kontrollerande av nyheter och väderrapporter. Ett letande efter humlor. Efter rödklöver. Ett dagligt registrerande av vattennivån vid stranden. *Så här lågt,*

så här högt har jag aldrig sett vattnet här förut. Jag vågar inte prata om det så mycket, för jag är en av de svenskar som gör att det skulle behövas fyra jordklot för att upprätthålla min levnadsstandard. Min levnadsstandard. Kan man ens kalla den en levnadsstandard? Kanske vore ordet göra-så-att-allt-går-åt-helvete-standard bättre? Kylskåpet är fullt av mjölkprodukter och de spanska jordgubbarna på torget köper jag ofta. Jag förstår inte mig själv. Under en dag kan jag både ha stunder av riktig ångest över framtiden och en stund senare äta hamburgare.

Beredskap

Jag pratar ofta med min man om gränsområdet mellan att vara en bortskämd svensk som tar trygghet för given, och att vara en kvarterets domedagsprofet med toapapper och vevradio i källaren. När maken var liten läste han ofta den del av telefonkatalogen som hette *Om kriget kommer*, och som handlade

om vad vi skulle göra om det skulle bli kärnvapenkrig. Vi skulle ta med skyddsmask och identitetsbricka om vi var tvungna att lämna våra skyddsrum. Och det stod: "Varje meddelande att mobiliseringen skall avbrytas är falskt". Det betydde att om det över radio eller på annat sätt skulle komma ett meddelande om att vi skulle ge upp eller överlåta oss i en annan makts händer, skulle vi betrakta det som ett falskt meddelande ägnat att lura oss.

Att min man kunde den där delen av telefonkatalogen utan och innan, berodde på att hans mormor i Ungern faktiskt hade genomlevt ett krig. Hon berättade målande om hur hon som liten flicka ofta blev beskjuten när hon skulle hämta vatten, så de fick räkna med att ungefär hälften av vattnet skulle skvimpas ut på vägen mellan brunnen och skyddsrummet. Det fanns ett minne av krig i Europa, som gjorde att min man, som pojke, var på sin vakt. Men efter kalla krigets slut andades vi ut, skakade av oss känslan av olust och använde skyddsrummen som cykelföråld istället. Att något så ociviliserat som krig skulle störa oss i Europa igen kändes otänkbart.

I maj 2018 kom uppföljaren till telefonkatalogens krigssidor: en broschyr i brevlådan, som heter *Om krisen eller kriget kommer*. Den hänger på kylskåpet med en magnet nu, men när den kom så läste jag den noga. Scenariot med ett förändrat klimat fanns med. Jag gissar

att det är därför ordet KRIS lagts till i titeln. Det är nu inte nödvändigtvis en främmande makt som kommer att utmana våra liv och levnadssätt, utan naturens hälsotillstånd. Bränder och översvämningar nämns som exempel. Och varningen för att ge upp står med, i nyare språkdräkt: "Om Sverige blir angripet av ett annat land kommer vi aldrig att ge upp. Alla uppgifter om att motståndet ska upphöra är falska". Jag funderar över de orden en stund. Att vi aldrig ska ge upp. Att alla påståenden om att vi ska luta oss tillbaka och låta ödet ha sin gång, är falska.

I dagstidningarna läser jag noga både artiklarna om klimatsituationen och artiklarna om världsledarna och de svenska makthavarnas agendor. Handelsavtal, skatter, skolreformer, abortfrågor. Oavsett hur isarna mår vid jordens poler, så är det också viktigt med skola för barnen. Men ur ett krismedvetenhetsperspektiv verkar det som om axelryckningsmentaliteten dominerar, både hos makthavarna och mig själv.

I kris-eller-krig-broschyren står klart och tydligt att vi bör utrusta oss med vad vi behöver för att klara oss 72 timmar utan hjälp, och i tidningen står det varje dag om saker vi kan göra för att minska vårt koldioxidavtryck, men jag lever på som vanligt, för "som vanligt" är det bästa jag vet.

Det finns naturligtvis många olika skäl till axelryckandet. Ett skäl är att

vi i en kris får tunnelseende. Vi tänker, agerar, fungerar kortsiktigt när vi har tunnelseende. Vi är skapta så för att vi snabbt ska kunna ta oss ur en farlig situation.

När det gäller klimatet får vi två budskap samtidigt: det är bråttom, men förändringarna som behövs tar lång tid. Problemet är globalt, men jag ska sortera mina små hushållssopor. Vi måste tänka väldigt stort och långsiktigt, och över existentiella ytor som vi har svårt att se, svårt att förhålla oss till. Men vi känner inte i strupen hur uttorkning känns. Vi känner inte lukten av översvämning.

Motsatsen till axelryckningen är den så kallade undergångsalarmismen. Vår civilisation har blivit matad med

undergångsprofetior i alla tider. När min make och jag var små var kärnvapenhotet det vi hade ångest över. Sedan dess har undergången förutspåtts i samband med ozonhålet, aidsepide-min, fågelinfluensan, Ebolaviruset, Kuwaitkrisen, Mayakalendern och många andra saker. Vid millenieskiftet var jag rädd för "milleniebuggen", som kanske skulle slå ut hela världens datasystem. Jag gick till järnhandeln på Södermannagatan och köpte en 25-liters dunk för vatten och nya batterier till min ficklampa. Och jag fyllde badkaret innan jag drog på mig aftonklänningen och gick på nyårskalas. Ingenting hände med datasystemen. Jag kunde andas ut, och mina vänner fick något att reta mig för.

Nostalgi

Nu är det 2022. I väntrummet hos psykoterapeuten spelas klassisk musik på låg volym. Vivaldi, tror jag. På väggen hänger ett diskret textilkonstverk i grått och mossgrönt. Det var länge sedan jag var här, men efter en sommar av stark och diffus oro är jag tillbaka. Hon kommer strax att fråga varför jag kommit. Jag måste kunna svara.

Jag lutar mig tillbaka i väntrumsfåtöljen. Varför är jag här? I mitt inre ser jag barndomens äng – jag känner varje strå och sten. Ängen som sträcker sig mellan utedasset och huset på klippan. Makaonfjärilen och ängsnejlikan som fanns där. Jag ser människorna vi var då. Mormor som vattnar i sitt snålväxta trädgårdsland. Vi barn, som glatt tror att vi förstår och är en del av och passar in i världen. Bekymmerslösheten. Självklarheten. *Jag har alltså blivit så gammal nu*, tänker jag. Är jag nostalgisk?

Det känns inte alls klädsamt att tänka sig att det skulle vara nostalgi jag lider av. Det finns ju något unket med nostalgi. De värsta politiska fenomenen det senaste årtiondet har varit supernostalgiska: Donald Trump ville tillbaka med sitt "Make America Great Again", IS ville tillbaka till kalifatets rigida ordning, och nu Vladimir Putin med sitt vidriga invasionskrig i Ukraina och sin längtan tillbaka till tsartiden. Make Russia Great Again.

Men min oro är något annat än bara längtan till förut. Ända tills för några

år sedan var jag ändå ett med min tid, mitt folk, min jord. Nu är hemkänslan inte kvar, trots att jag fortfarande befinner mig på samma plats, i samma tid, på samma jord. Jag är hemma, men hemkänslan är borta. Det är en slags depression, kanske. Eller så är det en skam. Eller både och. Jag hoppas att terapeuten kan hjälpa mig.

Vad är jag?

När jag var liten samlade jag på fjärilar, för i min familj skulle man lära sig om naturen. Min yngsta syster skulle samla på skalbaggar, mellansystem skulle pressa växter i en växtpress och jag utrustades med fjärlilhåv och eterburk. Vad vi än hittade så skulle det artbestämmas och de latinska namnen skulle läras in. Herbarier och lådor med glas för insekter införskaffades.

Nu ser jag aldrig makaonfjärilen *Papilio machaon* längre. Många av växterna är också borta, och botten i vår havsvik är helt död. Jag har varit nere och tittat. Jag har sett det med mina egna ögon bakom cyklopet. Flundreynglen nära stranden har jag inte sett på 25 år, och inte vuxna flundror heller, och det fyller mig med skam.

Skam och nostalgi? Är det diagnosen? Det känns inte som jag träffat riktigt rätt – inte ännu. Det är inte första gången. Så jag har utvecklat metoder. Man kanske skulle kunna beskriva den första metoden som en udda begåvning jag har: att medelst Google bryta mig

in i gemenskap med andra som kommit längre med orden för ett tillstånd. Det börjar med en känsla av ett obehag som är språklöst och därför hotfullt. Och det står klart för mig att *jag är just nu med om ett obehag jag inte känner igen*. Det riskerar att krypa oåterkalleligt långt in i livsupplevelsen.

Jag måste därför agera omgående: först känna efter och svara på frågan om det finns några känslomässiga kusiner till känslan. Liknar den sorg? Liknar den ångest? Är det en vuxen känsla eller en barnkänsla? När jag hittat några inte-helt-men-aningens-lite besläktade känslor börjar jag googla på ordkombinationer, t ex *grief/butterflies/extinct* eller *growing old/grace/transcendence/covid-19* eller *philosophy/anthropology/fear/climate change* och så håller jag på med olika ordkombinationer tills jag stöter på någon person eller forskning eller artikel, som satt ord på det jag känner (eller något i närheten) och då har jag uppnått ett viktigt delmål: jag är inte ensam om min känsla! Någon annan har funnit ord för den!

Sen kommer nästa fas och det är att göra mig hemmastadd. Jag läser och lyssnar på podcaster och i bästa fall finns det bildkonst på temat, och då har jag plötsligen fått en ny dimension i livet. Något jag kan hantera och kommunicera om. Det är en slags nåd: jag förtränger inte känslan, men jag kan resonera kring den och på så sätt i stunder

flytta ut den ur ordlösheten och ångestkontoret.

Jag har försökt prata med teologer, filosofer, etiker och beteendevetare, men har inte nått fram med min fråga. Kanske tror de att jag är ute efter någons skalp, eller att jag är oklädsamt kritisk mot mig själv. Men jag är inte det. Jag tror inte att jag är en mer självkritisk eller mer självförhärligande människa än genomsnittet, men som en del (min del) av mänskligheten, så har jag en djup identitetskris. Min fråga är denna: Vad är en människa, egentligen?

Balansen – den tappade

Så vad var det som hände?, frågar terapeuten. Jag försöker förklara: det handlar om de senaste åren. Det handlar om terrorattentat, klimatförändringarna, pandemin och kriget i Ukraina. *Så här känns det för mig just nu,* säger jag till terapeuten – *tänk dig att du går på en trottoar i allsköns ro. Solen skiner och fåglarna kvittrar. Du är på väg till nåt vardagligt och det är snart helg. Du kanske rent av har ett par fräcka solglasögon på dig. Och så – plötsligt – du tappar balansen. Landar på ett knä och handflatorna. Skrap och skrubbsår och svid och småsten. Du undrar – när du ligger där på trottoaren vad det var som fällde dig ... Rullgrus? Synfel? Ett osynligt krokben? Ouppmärksamhet? Och nu sitter jag här i gruset så att säga med helt nya, darriga frågor.*

Vad är det för fel på mänskligheten? Eller: vad var det för fel på min bild av

mänskligheten och därmed mig själv? Vad trodde jag om oss? Vilken dröm är det jag har levt i, egentligen? Hur livsduglig är en människa? Det sägs att vi är väldigt anpassningsbara, och det verkar onekligen vara sant, men vilka sanningar anpassar vi oss till, och vilka sanningar avfärdar vi?

Det jag trodde om mig själv/mänskligheten var fel. Nog trodde jag bättre om mig själv, om oss. Nog tänkte jag att vi skulle ta vårt samlade, kollektiva jätteförnuft till fånga. Att vi med gemensamma krafter skulle kavla upp ärmarna och stötta det långsiktiga tänkandet hos varandra. Sluta jaga snabba kalorier och quick-fixar. Sluta rösta fram människor som säger att vi måste tänka på tillväxten och utvecklingen.

Vad kan man vänta sig av en människa, av mig? Hur mycket av skulden för världens armod faller på mig? När fastnade jag i tillväxtillusionen? Varför gjorde jag det – har jag ingen överlevnadsinstinkt? Varför har jag inte det? Var är självbevarelsedriften?

Jag är en människa. Varken mer eller mindre än detta. Jag är en sammansättning av erfarenheter – både mina egna och den samlade mänsklighetens. Jag har neuroser och styrkor, nervbanor och instinkter. Jag har ögonbryn som är till för att svett inte ska rinna ned i ögonen – det är uppenbart att jag är ett djur. Jag blir rädd av starka, höga, plötsliga ljud. Jag är också något annat än exempelvis en näsapa. Jag tror på Gud, och tänker mycket på min dödligh-

het. Jag är, som filosofen Rumi skriver, "både åsnestjärt och änglavinge".

Skam eller sorg eller både och

Några diffusa tillstånd, som kanske liknar skamkänslor, oro och sorg, har tvingat mig hit till psykoterapeuten. Jag vill må bättre. Men har jag rätt till det? Vore det etiskt rimligt? Min man tyckte att jag gjorde det onödigt svårt för vår dotter när jag deppade över pandemi-restriktionernas grymma konsekvens: att hon inte skulle få åka flak på sin studentdag. Att vi inte kunde ha en hejdundrande fest. *Mamma, du projicerar*, sa dottern. *Jag har inga syskon att jämföra med – jag är inte ett dugg ledsen över att jag inte får åka flak*. Ja, jag projicerar. Nostalgiskt skit. Och hur mycket ledsen har jag rätt att vara? Vilka saker får jag sörja? Jag har slutat flyga flygplan för att jag har flugit tillräckligt. Om någon ska flyga så är det min dotter, har jag tänkt. De unga. De som jobbar med diplomati och biståndarbete. Och de som har döende släktingar på andra sidan jordklotet kan få flyga. Jag säger det till min dotter, och hon blir ledsen. Hon ville se Australien med mig och sin pappa. Vi har ju pratat om det sedan hon var liten.

Jag äter middag med en professor i statsvetenskap. Han säger att vi inte löser klimatproblemen på individnivå, utan på politisk och diplomatisk nivå. Att jag inte flyger är ett slag i luften, säger han. Jag hör på hans tonfall att

han tycker att jag ägnar mig åt själv-upptagenhet – att jag inte ser den stora bilden. I en artikel av teologen Hannah Malcolm problematiserar hon den vita människans klimatsorg, som en sorg från en maktposition. Vi sörjer över att det vi hade räknat med inte blir av – över att våra barn ska tvingas leva i en värld med dålig luft, brist på mat, nya pandemier och naturkatastrofer. Brist på makaonfjärilar. Överflöd av nya, farliga insekter. Vansinnigt stora fäs-tingar. Vi sörjer över barnens framtid, eller brist på framtid.

Men större delen av jordens befolkning har levt under sådana förhållanden hela tiden, för att de levt under inflytande av min konsumtion och min girighet. Jag vet dessutom, innerst inne, att när framtidens torka, bränder och översvämningar slår till, så kommer jag och mina efterkommande att befinna oss på rätt sida av Medelhavet.

Inte bara det – vi föreställer oss också att det är från vår horisont som lösningarna kommer att komma. Vi har länge föreställt oss att vi är de stora problemlösarna och världsarkitekterna. "Det kommer tekniska lösningar – det har det alltid gjort", sägs det. Men är det inte just dessa västerländska tekniska lösningar som skyndat på förloppet? Hannah Malcolm skriver att vi sörjer en framtid som inte många har haft råd att tänka på.

Jag måste lära mig sörja med ödmjukhet, inte med hybris. Jag vill ge

ifrån mig all makt. Jag vill o-ha den. Jag vill göra som Jesus gjorde. Kenosis. Jag vill sätta mig hos de maktlösa, de framtidslösa, de som inte har tid att ägna sig åt klimat-sorgs-navelskåderi. Hur gör man det? Genom bön, antar jag. Genom min skam och min bön.

Vittnets sorg

Men jag kan inte komma ifrån känslan att också jag måste få sörja. Sorg som sopas under mattan tar ny fart i underjorden och skjuter upp senare – i en mer svårhanterlig version. Jag har sagt det till tusen sörjare: *sorgearbete är viktigt och svårt. Det är därför det heter sorgeARBETE*, har jag sagt.

Jag har varit präst i 24 år. Jag har bevittnat mycket lidande. Och jag vet nu att det finns en slags sorg som drabbar en, när man inte själv är mitt i katastrofen, utan strax utanför. Jag har ofta känt den sorgen i samband med begravningar jag har hållit, där jag blivit starkt berörd av omständigheterna, relationerna i en familj, allt som man har berättat för mig om den som har dött. Jag blir berörd av tårarna, rösterna som spricker när de sjunger psalmerna. De svarta kläderna som tagits fram ur garderober. De vita slipsarna som aldrig fanns där man trodde man hade dem.

Men när begravningen är slut och människorna går därifrån så har jag ingenstans att göra av mina känslor ... Jag har stått mitt i ett sorgligt sam-

manhang, men sen försvinner alla som jag delat stunden med, och jag får oftast inte träffa dem igen. Det är konstigt och ganska svårt.

Jag har pratat med mina vänner om det här; med poliser och sjuksköterskor och präster. Med socialsekreterare, ambulansförare, lärare, terapeuter. De säger att de känner igen den här känslan. Vi bevittnar, men samtidigt angår det oss inte riktigt för det är inte våra kroppar, våra liv. Det är inte min poäng att det är synd om mig, inte alls – jag är ju jättelyckligt lottad, som kan gå hem efter en begravning till min make och mitt barn och min hund och alla mår som vanligt och inget är förändrat. Men den där känslan ... den är ganska besvärlig och ogripbar. Jag kallar den för "vittnets sorg". Men jag har aldrig tänkt på vittnets sorgeARBETE.

Allt vi har sett på avstånd de senaste åren. Lidandet hos människorna och djuren. Brända koalabjörnar, drunknade. Hemlösa människor, söndergråtna. Lemlästade människor efter självmordsbombningar. Stora fryslastbilar med lik i utanför sjukhus. Öde gator – helt livlösa. Färgerna: blekblått, blekgrönt, kallvitt – sjukvårdspersonalens skyddskläder, och munskydden. Eldens gulorange som arga borstar mot skyn. Det bruna översvämningsvattnet och de brunsmutsiga fingrarna. Det grå vädret i Ukraina. Regnet. Det tunna smutsiga snölagret. Askan.

Vi har sett mycket på håll. Skräck, panik, död, förstörelse. Det handlar inte om oss. Vi är ju inte där. Men det fyller oss med känslor, som inte har ett hem.

Visst kan man skänka pengar till välgörande ändamål, men det tar inte bort känslan.

Men hör du, man dör ju inte av känslor, brukar jag försöka tänka. Och kanske är det just medkänslorna, människans hjärta – att vi inte har och inte vill ha – någon immunitet mot det som är svårt att stå ut med. Att vi blir starkt berörda när människor lider. Det kan man åtminstone säga om oss – det är i alla fall en väldigt fin egenskap vi har, jag har.

Skitdrömmar och nya drömmar

Min terapeut är krass. Det har hon alltid varit – i alla 20 år som hon har varit min terapeut. Jag minns en gång när jag beskrev en situation – jag var mitt i en plötslig separation och drog omkring på en resväska, och väntade på att olika kompisar skulle komma hem från sina jobb, så att jag skulle få sova hos dem. Det var januari – januariljus, januarimänniskor på väg hem med sina matkassar och barnvagnar. Det skymde. Jag hade ingen plats. Inget sammanhang. *Jag kände mig som om jag var i upplösning – ett upplösningstillstånd*, sa jag till terapeuten. Hon suckade. *Upplösningstillstånd ... kan du vara lite mer specifik? Vad var det som höll på att lösas upp?* Det är därför jag beta-

lar femtonhundra kronor per gång för att få prata med henne. Hon går inte på mitt diffusa, teologiska, poetiska, oprecisa blomster-känslor-språk.

Nu har jag berättat för henne om den förlorade balansen, trottoaren, gruset. Hon suckar igen. Jag blir mer precis. Tar ett djupt andetag och låter allt komma fram. *Jag är rädd*, säger jag.

Jag är rädd för framtiden och nutiden.

Jag är rädd för att vattnet ska nå upp till mitt hem och att vi ska hamna på gatan.

Jag är jätterädd för att min dotter inte ska tycka att det är fint att leva.

Jag är rädd för hur människor ska bli om kriget kommer hit.

Jag är rädd för hettan och djurigheten och apatin hos människor som har det för varmt.

Jag är rädd för fysisk smärta, för att inte få luft.

Jag är rädd att jag ska tappa min tro.

Jag är rädd för att det vackra i världen, i livet, i mänskligheten ska försvinna.

Att jag haft fel om oss.

Eller, nej förresten – jag är rädd att jag haft fel om mig själv mest.

Terapeuten uppmanar mig att se sanningen i vitögat – inte vika undan blicken men inte heller krypa in under en sten av rädsla för det jag ser. *Nu är det så här*, säger hon. *Du kan inte ändra på särskilt mycket. Det ser mörkt ut när det gäller klimatet. Så – hur tänker du förhålla dig till det och till den tid du har kvar och de människor du har omkring dig?*

Jag reser mig upp ur Laminofåtöljen hos terapeuten och går ut på trottoaren. Går några steg till nästa port, där mitt post-terapi-café ligger. Kaffe, anteckningar på baksidan av en bunt papper om *Hur man skriver en församlingsinstruktion*. Pennan och rubriken: Hur vill jag förhålla mig till min framtid? "Vill" känns inte som helt rätt ord – det låter lite för mycket frihet om "vill", men jag behåller det ändå.

Jag läste en bok av Nina Björk för länge sedan. Hon skrev om kapitalismen och konsumtionen och hur vi är brickor i ett spel, när vi drömmer om nyrenoverade kök hela tiden. Vi drömmer om perfekta och bekväma liv. Om snygga, unga kroppar. Hon skrev att dessa drömmar är skitdrömmar. Drömmar som kostar pengar. Som förslavar oss, naturen, våra barn.

Nu i min identitetskris tänker jag att inte bara min självbild som människa har varit ganska falsk, utan också mina drömmar. Hur gör man för att byta drömmar? Hur byter man längtan? Hur ömsar man skinn? Hur hoppas man på helt nya saker som man inte brytt sig om förut? Hur lär man sig älska sånt man inte har älskat förut?

Hur byter man humor? Hur lär man sig skratta åt nya saker? Hur gör man för att följa en annan väg? Hur finner man glädjen i det? Hur fabriksinställer man sig själv igen, så att säga, och fyller minnet med nya slags minnen och en ny framtid?

En hållplats på vägen

Jag längtar efter en botgörings-gemenskap. En stukad skara människor som insett att de drömt skitdrömmar, och som är nästan lika vilsna som jag. Jag klarar mig inte andligt utan dem, inser jag nu. Inte för att vi kan prata oss ur det här, men för att någon måste se på mig igenkännande. Utan dem så får jag ingenting gjort och min karaktär blir ofattbart dålig och jag tröstäter och tröstsover och tröst-maraton-tittar på serier jag redan har sett förut. Utan mina skam-syskon, mina tafatta medmänniskor blir jag bara en liten lort. En ny dröm börjar ta form. Jag blir riktigt upplivad.

Jag börjar fantisera om vår gemenskap. Våra AA-liknande möten. De halvdana vegetariska maträtterna på våra knytkalas. Våra favoritbibelord. Det får inte vara något bombastiskt. Inte "jag är vägen, sanningen och livet". Inte ens gyllene regeln. Här behövs ord för den som befinner sig i tvekan och ljusskygghet.

Saliga de som är fattiga i anden, dem tillhör himmelriket – ja, jag är synnerligen andefattig. Jag vet inte vad himmelriket är men jag är mycket positivt inställd till ordet.

Saliga de som sörjer, de skall bli tröstade – ja, jag sörjer. Jag sörjer allt som gått förlorat. Alla arter som aldrig mer kommer att leva. Alla skitdrömmar jag drömt. Jag sörjer att macho-nostalg

leder till lemlästade framtidsutsikter. Jag sörjer mina eventuella barnbarns jordklot.

Saliga de ödmjuka, de skall ärva landet – jag kan utan tvekan säga, ja, jag är ödmjukad genom att jag insett hur mycket jag skäms. Ödmjuk genom förödmjukelse. Jag står barfota utan papperslapp och börjar sakta mjukna inför ödet och uppgiften som ligger framför oss.

Saliga de som hungrar och törstar efter rättfärdigheten, de skall bli mättade – jag törstar efter den, men har ingen aning om hur jag ska få urskillningsförmågan. Gud, hjälp mig. Hjälp oss.

Saliga de barmhärtiga, de skall möta barmhärtighet – ja, kärlek är nästan det enda jag kan erbjuda. Det är nästan det enda som är något att ha, av det jag har.

Hur ska vi ha det, du och jag, Gud?

Om jag tar bort skygglapparna från ögonen så vet jag: det kommer nya virus och nedstängda världar, det kommer översvämningar och bränder, det kommer nya krig och tortyrmetoder. Vad är det anständiga att göra i allt detta när man är en syndare?

Jag tänker ibland på Etty Hillesum. Hon var en ung, modig judisk kvinna som levde under nazi-tiden i Tyskland. Hon insåg att det med stor sannolikhet var slut med hennes familj, hennes

folk. De flesta runt henne levde med ett falskt hopp, eller förtvivlade. Så här skriver hon till Gud i sin dagbok mot slutet av sitt liv:

En sak har blivit allt klarare för mig och det är att du inte kan hjälpa oss, allt vi kan göra i dessa tider är att vi räddar det av dig Gud, som finns i oss själva – och kanske också i andra. Det ser inte ut som om du kan göra mycket åt våra omständigheter. Jag ställer dig inte heller till svars, men vi måste försvara din boning inom oss.

Etty Hillesum bevittnade hur alla mänskliga värden föll i lägret hon hamnade i. Men hon bjöd motstånd. När de flesta förtvivlade, förbannade och gick under blev hon Guds närvaro för andra. Hon tröstade, höll om och delade med sig – ända in i sin egen död. Hon tog ansvar för det gudomliga – i sig själva och andra – i en stund då Gud dog för de flesta.

Jag säger inte att vår svenska situation går att jämföra med den som Etty befann sig i. Men jag säger att också vi kan rädda det av Gud som finns i oss själva, i en tid då Gud kanske dör för många. Det är nog det mest hoppfulla, anständiga och underbara vi kan göra. Vi kan öva oss i att leva med färre planer, att drömma nya drömmar och att låta Gud leva i oss, oavsett allt.

Ett frö till en ny dröm, som inte är en skitdröm: jag vill så innerligt och

djupt att Gud ska kunna vara sig själv i mig. Trivas i mig som biotop. Det verkar som om det nedlagt i oss finns en odödlig längtan. Som delens längtan efter helheten. Denna längtan är starkare än skitdrömmarna, tror jag. Jag vill berätta för terapeuten att jag börjar hitta små börjor till något nytt. Jag bokar en ny tid – några dagar efter nästa lön.

Tacksamheten som motstånd

Någonting inom mig börjar resa sig upp. Jag märker det när jag börjar minnas hur jag gjort i tidigare livskriser. *Myndigheten för samhällsskydd och beredskap* må ha planer för hur vi ska göra rent praktiskt, men på deras hemsida står inget om hur vi ska bevåra vårt hopp och vår kärlek till livet. Jag bläddrar vidare i Bibeln, som jag alltid gör när jag är lite rädd/känner mig som en sylt-rygg, och jag påminns om att ord som *Var alltid glada, be ständigt* mycket sällan är skrivna inifrån situationer där allting var toppen, där allting var GÖTT. Det var sällan då som tacksamhet uppstod, utan under svåra tider. Det är irriterande att jag glömmet det hela tiden, men tacksamhet är inte ett dugg gulligt. Tacksamheten är ett mRNA-vaccin mot tillstånd där kaos och ångest har invaderat själen.

När någon av mina närmaste ringer och gråter över ångest och meningslöshetskänslor (eller om det är jag som ringer till dem) så är det alltid åtgärd

1A i vår bärgningsplan: innan vi somnar ska vi i Messenger-tråden skriva ner tre saker under den gångna dagen som vi är tacksamma över. Inte såna där stora saker, som att man är tacksam över att man har syskon eller att man har ett hem, utan saker som har med just den specifika dagen att göra. Det motsvarar att frilägga andningsvägarna om någon är medvetlös. Det är så nådigt konstruerat: att tacksamhet och glädje inte är villfarelser. Tacksamhet och glädje är motstånd.

Och kärleken. Det är svårt att se den i tillväxtdogmen och i partiledardebatterna. Svårt att se den i självbedrägerierna vi håller på med, när vi tycker oss ha förtjänat泰landsresor och billigare bensin till bilen. Men nog finns den innanför skjortbrösten och sidenblusarna. Nog finns kärleken innanför de neongula vägarbetarkläderna. Innanför busschaufförsuniformen. När ska den få mer att säga till om? När ska den få lugna ner oss?

I den mån det går oss rädda oss människor och vårt hem så är jag säker på att det enda jag har att bidra med är medkänsla och kärlek. Medkänsla för och kärlek till allt det som fortfarande lever.

Allt som lever har ett egenvärde. Vi människor är en art bland miljoner. I motsats till andra arter håller vi på att förstöra förutsättningarna för vår egen överlevnad. Kanske är lingonriset mer livsdugligt? Kanske är talgoxarna mer

livsdugliga? Kanske är det bara genom att börja om som vi kan klara oss.

Jag tar en smörgås. På papperet som skyddar smöret i Bregottpaketet står det: "Naturen är god". Det är inte sant. Naturen är levande, men tämligen likgiltig inför godhet och ondska. I naturen prioriteras livet. Men vi människor kan också prioritera kärleken, ibland mer än själva livet. Vi har en enastående förmåga att utvidga kärleks- och omsorgsbegreppet till att gälla allt fler livsformer på jorden. Genom historien har människan ständigt utvidgat cirkeln för vad och vilka som skall omfattas av omsorg och rättigheter. Vid en tidpunkt handlade det om att slavar skulle få samma rättigheter som fria män, efter detta var det kvinnors tur. Successivt har cirkeln sedan vidgats till

att omfatta homosexuella, barn, och de senaste årtiondena också djur. Och nu är det hög tid att utvidga cirkeln till att även omfatta floderna, skogarna, fjärlarna. Det kommer inte att bli lätt, men ett annat karaktärsdrag som vi människor har, är att vi inte ger upp.

Konsten att dö

Ibland är jag ledig på fredagar. Då sätter jag mig med de olika lappar som jag under veckan skrivit upp saker på – saker som jag vill kolla. En fredag dyker ett begrepp upp, som jag aldrig har hört förut: solastalgi. Filosofen Glenn Albrecht myntade begreppet 2005, för att beskriva den sorg som utlösts av klimatrelaterad förlust eller förstörelse. För oss i västvärlden är det en relativt ny känsla, men för urfolken, som sedan

länge förlorat sina marker till kolonisationsörer och rovgiriga exploatörer, är solastalgi en bekant känsla, menar Albrecht. De saknar dessutom ofta ekonomiska resurser och verktyg för att hantera sina trauman. Kvar dröjer en otrygghet, en hemlöshet, en identitetslöshet.

Som privilegierad västerlänning skiljer sig mina erfarenheter givetvis radikalt från urfolkens. Men känslan av att inte känna igen sin existentiella plats, sitt hemområde, sin trygghet – den känner jag igen. Det är den jag försökt hitta ett ord för, och här är det: solastalgi.

Forskare inom psykologi och sociologi beskriver fenomenet ungefär så här: solastalgi är en framväxande typ av depression eller oro, orsakad av förändringar i omgivningen på grund av klimatförändringar, naturkatastrofer, extrema väder och/eller andra negativa förändringar i ens omgivning eller hem. Detta tillstånd för med sig en spricka i en människas identitet, tillhörrighetskänsla och trygghet, som dröjer sig kvar över lång tid och sätter sig i grundupplevelsen av livet.

Den tid som nu är död i mitt liv var en parentes i världshistorien. Den varade från slutet av Kalla kriget, till sommaren 2019. För mig. Det var en tid av post-krig, post-tonårshelvete, post-kolonialism, post-industrialismens svarta sot. Min finska släkt pustade ut, och lade sina krigsupplevelser till

handlingarna. Fjärilarna flög på ängen mellan torrdasset och huset. Jag var mycket bortskämd med mina förutsättningar. Nu fattas det några fjärilar och blommor för mig, och tången ruttnar vid strandkanten. Jag befinner mig på samma geografiska plats, tillsammans med samma människor och har samma arbete. Men jag känner inte igen mig. De existentiella förutsättningarna för mitt liv har kraftigt förändrats. Terror, klimatet, virus, krig – så heter kolonisationsörerna. Och det är lika bra att jag vänjer mig, för det kommer att vara så här nu. Jag är inte en flykting, som människor från Syrien 2015 eller från Ukraina 2022, men jag är hemlös likaväl. En del av min verklighetsuppfattning är död. Sorgearbetet måste göras, ritualerna formas, botgöringen formeras. Nu måste nya sånger skrivas, Requiem för arter och känslor som är förbi. Nu måste livsmod repas, och kärlek ösas, för att det är det enda jag har. Dags att drömma nya drömmar.

Point Nemo är inte mitt hem

Det finns en punkt i havet, en punkt på världskartan, som kallas Point Nemo och som ligger i södra Stilla Havet. Det är den punkt som ligger längst från land, åt alla håll. Om man befinner sig där så är ens närmaste granne den Internationella rymdstationen ISS. Point Nemo är den absolut ensamaste och mest avlägsna platsen på jorden. Det är en av de platser jag ofta reser till, i tan-

ken. Där finns inget annat landskap än vågornas toppar och dalar. Vinden. Det är allt. De som varit där på riktigt – ensamseglare, främst – vet att den värsta stormen inte är den som rycker i deras segel, utan den som rasar inombords. Tvivel. På allt. På varje litet beslut om hur seglen ska stå, på kursen, molnen, vinden. Tvivel på att resan var en bra idé. Tvivel på att vattnet, förståndet, sömnen, modet ska räcka. Jag tror att vi alla har en förnimmelse av den platsen.

De som varit vid den fysiska kartans Point Nemo – vad har de funnit när de kommit fram? Vad har det upplevt?

Ingenting. Absolut intet. Och däri-genom: hela världen. Jag tror inte alls att det är farligt att vistas en liten tid vid Point Nemo. Tvärtom. Det är kanske först där som man kan se på sitt liv lite på avstånd.

Och när de passerat Point Nemo – de som verkligen har varit där – åt vilket håll de än styr, så är de på väg hem. Hem till mänskligheten. Hem till land. De kommer alltid att bära Point

Nemo inom sig. Precis som många av oss gör i den här hotfulla tiden, då kompassnålen förlorat sitt fäste. Som ett landskapslöst landskap. Men åt vilket håll man än vänder tanken därifrån, så är man på väg hem.

När jag blir rädd och folkilsk och tycker att det mesta är åt helvete så sitter jag ofta, i fantasin, i någon liten rankbåt en kort bit från Point Nemo. Svärande. *Helvetesförbannadejävlskit. Jag står inte ut med det här längre.* Och så passerar jag punkten, för det kan jag se i mina mätinstrument. Och sedan har jag ingen annanstans att ta vägen, än hemåt. Till människorna. Till landmassorna. Jag tar ett djupt andetag i fantasin, och vet att jag inte har något val.

Och då släpper svordomarna greppet, och den andra kraften börjar ta över – den som manar oss att sätta vår näsa alldeles vid örönsnibben på den vi älskar och helt försiktigt dra in doften. Som får oss att se det liv vi har som ett alldeles fullkomligt liv, för att det är det enda liv vi har.

Camilla Lif

Camilla Lif är präst i Svenska kyrkan sedan 1999. Hon har arbetat som häktespräst och församlingspräst, och är sedan 2020 kyrkoherde i Katarina församling på Södermalm i Stockholm. Lif medverkar regelbundet i radio, bland annat i Spanarna i P1, Tankar för dagen och Helgsmål i P1. År 2020 var hon värd för Sommar i P1. Hon har gett ut böckerna *Vad vill du mig idag?* (2015, Verbum förlag) och *Livet med Lif* (2019, Norstedts förlag). Lif utsågs i juli 2020 till ledamot i Coronakommissionen. 2021 valdes Lif in som ledamot i styrelsen för Stockholms Stadsmission.

